

Univ. -Prof. Dr. Martin Jäggle

NÁBOŽENSTVÍ – VÝZVA ŠKOLÁM V EVROPĚ

pracovní seminář Skryté dimenze v kultuře školy

Brno, 21. 4. 2010

Děkuji Vám za pozvání a jsem velice rád, že naše iniciativa nalezla odezvu také u vás.

Mým úkolem je přiblížit vám její myšlenky z evropského pohledu.

Myšlenkový postup, kterého se budu držet, je znázorněn v těchto bodech:

1. Evropa jako kontinent diverzity (různosti)
2. Jaké výzvy z toho vyplývají?
3. Co znamená v této souvislosti náboženství?
4. Evropský projekt
5. Iniciativa Škola – člověk – hodnoty

1. Evropa jako kontinent diverzity

Jak zachází Evropa s diverzitou? Dějiny Evropy dokumentují, jak těžké vždy v Evropě bylo, aby lidé mohli žít beze strachu z toho, že jsou různí. Diskriminace a vyhánění těch, kteří byli jiní, se táhne jako červená niť celými evropskými dějinami. Právě náboženská odlišnost vždy bývala podnětem k tomu, aby byli lidé vyháněni,

oprávněné se ptát, v jaké souvislosti je potírání židovských dějin s fyzickým vylučováním Židů a s jejich likvidací.

Ve výzkumné zprávě *Evropská identita a kulturní pluralismus* poukazuje Nadace Herberta Quandta společně s univerzitou v Birmingham na potenciál nezbytného chápání a porozumění, které je obsaženo v kulturách pocházejících z monoteistických světových náboženství. To, aby si někdo dělal nároky na dominanci, je dnes právem zpochybňováno. Už to není možné, podobně jako není možná marginalizace náboženské tradice Evropy. Není to ani legitimní a není to nosné pro budoucnost. Je pochopitelné, že Václav Havel si dokáže představit dům Evropy pouze tehdy, jestliže jeho „architektura zůstane otevřena pro transcendenci“. Humánní kvalita společnosti a s ní také humánní kvalita školy spočívá v tom, jak dokáže zacházet s rozmanitostí. Kritériem kvality evropské demokracie jsou také odpovídající právní a politická pravidla.

S pluralitou jsou také spojeny konflikty. Viděno ze společenského hlediska však nejde primárně o to, abychom se vyhnuli konfliktům, ale abychom dokázali s konflikty přiměřeně zacházet. V náboženském smyslu je evropským principem pro toto uskutečněním odluka církve od státu – tedy žádná církev a žádné náboženství si nemůže dělat nároky na státní mocenské prostředky k prosazení svého nároku na pravdu.

Kdo přemýšlí o Evropě, ten se musí vyrovnat s problémem fundamentalismu.

Fundamentalismus není ani evropský ani pouze

islámský problém a bylo by velkým omylem se domnívat, že může náboženství

lebens + werte + schule
... lernen mit Sinnzusatz

A náboženství?

- Veřejné téma (9/11, terorismus, ...)
- Společenský význam
(zdroj smyslu a hodnot, solidarita, ...)
- Kulturní význam
(umění a kultura, kulturní pamět, ...)
- Náboženský význam
(transcendence, naděje, existenciální otázky, ...)
- Charakterizováno diverzitou
- Jako religiozita („mírná“/ „plachá religiozita“ T. Halík)
- Jako institucionální náboženství (předmět)

ztotožňovat s fundamentalismem. Tomáš Halík říká, že fundamentalismus vzniká vždy tam, kde dochází k době nejistoty a silných změn. Fundamentalismus je určitý projev touhy po bezpečí a po jistotě. Démonizují se všichni, kdo myslí jinak a také všichni, kdo jsou označováni za heretiky nebo liberály. K tomuto nebezpečnému vývoji dochází, jestliže lidé pociťují ztrátu jistoty (*certitude*) a bezpečí (*securitas*). Avšak nikdy nelze bezpečí nahradit slovem jistota (*certitude*). Tuto spojitost nelze vytvořit, protože jistotu nemůžeme vytvořit. Cožpak nejsou všechny existenciální a rozhodující aspekty života, jako jsou vztahy, smysl, víra nějakým způsobem spojeny s jistotou (*certitude*) a ne s bezpečím (*securitas*). Škola, která se tím nezabývá, pak vlastně připravuje půdu pro fundamentalismus.

2. Jaké výzvy z toho vyplývají?

V situaci různosti, diverzity a plurality vystávají dvě výzvy, kterým se musí postavit nejen mladí lidé. Jsou to otázky: „Kdo jsem?“ „Jak se vyrovnám, jak zvládnou diverzitu?“ **Jde tedy o to, abychom dokázali v situaci plurality rozvíjet identitu a zvládat diverzitu.** Vzdělávací zařízení stojí před těmito výzvami:

- „Jak dokážeme zvládat situaci vzdělání, přitom abychom zvládali také rozdílnost případně odlišnost?“
- „Jaký přínos zde může vykonat práce s rozvíjením identity mladých lidí?“
- „Jakým přínosem může být zacházení s růzností?“

lebens + wertig + schule
Lernen mit Sinnesezie

Evropský projekt

Náboženství – úkol pro
Identity management a Diversity management

Cíl:
Jako evropské společenství osudu (**fellowship of fate**) se naučit s náboženskou diverzitou dialogicky zacházet (**fellowships of faith**).

Rozhodující odpovědí na tyto výzvy je chápání rozmanitosti a rozdílnosti. V oblasti biologie je rozmanitost považována za bohatství a zdroj. Období monokultur se posuzuje velmi kriticky. Také vědy zabývající se kulturou a duchovní vědy sdílejí tento pohled, který se uplatňuje i v politice. Z hlediska společnosti a z politického hlediska, tedy musí být rozmanitost brána vážně. Tento respekt a uznání ale nejsou vázány pouze na veřejnost. Státní uznání 14 církví a náboženských společností v Rakousku, je myslím velmi dobrou, i když jistě ne dostačující základnou pro společenské uznání těchto organizací, a také pro jejich uznání ve škole. Ale už to právní uznání umožňuje partnerský rozhovor, tedy rozhovor na stejné úrovni, který umožňuje setkávání a je předpokladem pro respektující rozhovor, pro dialog. Různost rozhodně není nějakým rušivým aspektem dané normality a daných konvencí, ale je to spíše tak, že být jiný, být různý je normální. Rozdílnost je základem, který umožňuje myšlení, protože to, co je stejné, nevyvolává žádné otázky. Přitom rozdíly není možné vymýtit, ale naopak je třeba se k nim nějak postavit. Jsou vlastně znakem jedinečnosti každého člověka. Pro svou různost a odlišnost je dobré, aby se člověk účastnil „projektu humanita“. Toto setkání s růzností vyžaduje čas a trpělivost a nesnese zkratkovité idealizování nebo změnu perspektivy. Diference také umožňuje kritické požadavky. Kritické setkávání posiluje schopnost, která umožňuje nahlížet také hlouběji do vlastního systému smyslu a umožňuje také zkoumat existenční nezničitelnost. Interkulturním a mezináboženským setkáváním jsem také k něčemu vyzýván, a sice k tomu, abych sám sebe nově definoval, abych sám v sobě našel úctu, abych se lépe poznal a abych také sám sebe lépe respektoval jako osobu, která má svou důstojnost a která je rozdílná a odlišná od těch druhých a která s nimi právě proto může vést dialog. Škola mívá tendenci k tomu, že se snaží náboženskou odlišnost privatizovat. Dělá z ní

soukromou věc tím, že ji vytěsňuje či vytlačuje. Diference se považuje za něco, co ruší normalitu školy. Ale právě proto, aby škola umožnila nalézat identitu svých členů a také kvůli vzájemnému chápání, by bylo spíše na místě a škola je k tomu zavázána, aby dala prostor náboženské a světonázorové různosti. Neredukuje se spíše rozmanitost ve společnosti a tudíž také ve škole, tedy odlišnost těch druhých, většinou pouze na otázku *pária* nebo *parvenu*, tedy ten bezvýznamný, který stojí stranou, a ten, který je ctěn? Tak každopádně formulovala tuto myšlenku Hannah Arendt v tradičním dilematu, jestli ti, kteří jsou jiní, mohou být ztotožňováni s těmi, kteří nejsou vysoce postavení, a s těmi, kteří vysoce postavení jsou. Z obavy, že by mladí lidé mohli být diskriminováni, se někdy snaží učitelé a učitelky vyhnout se tématu náboženské rozdílnosti. Jiní zase v integraci náboženských rozdílů vidí ve škole něco jako ohrožení pokoje a míru školy. V obou případech se jedná o atmosféru asimilace, která zbavuje náboženství svých hodnot. Náboženské tradice tak posilují znehodnocující sekularismus.

Jaká je k tomu alternativa? Praktickou odpovědí je pedagogika rozmanitosti s těmito výzvami.

– Jak může pedagogické jednání odpovídat otázkám pohlaví, kultury, náboženství a individuální rozmanitosti lidí?

– Jak přitom může pedagogika uskutečňovat demokratický princip rovnoprávnosti?

Mnozí lidé spatřují principy osvícenství tedy svobodu, rovnost, solidaritu zvláště v oblasti školy za nebezpečí, které vytváří náboženství. Proto chtějí náboženství udržet v soukromí. Tak vzniká představa o škole, která by měla být prosta jakéhokoli náboženství, tedy škola osvobozená od náboženského pohledu.

3. Co znamená v této souvislosti náboženství?

A co náboženství? Je náboženství soukromou věcí? Samozřejmě, že náboženství je také soukromou věcí, ale v tom smyslu, že je to něco hluboce osobního, dokonce něco intimního. Nikdy nesmí být přikazováno shora a nikdy mu nesmí být bráněno státem, tedy náboženská svoboda musí být státem zaručena

a je zapotřebí, aby člověk měl také právo se od náboženství distancovat.

Náboženství ale není pouze soukromou věcí v tom smyslu, že může vystupovat také veřejně, že je dána náboženská svoboda jako právo člověka na veřejné provozování náboženství. Náboženství může mít také vliv jako pohled na svět a výklad světa jak na jednotlivce, tak na celou společnost a politiku.

Já jsem tady uvedl několik důvodů, které ukazují, proč je tento vliv opodstatněný, ale teď o nich nebudu blíže hovořit. Podle všech prognóz a očekávání zůstává náboženství veřejným tématem a zůstává také otázkou vzdělávání. Náboženství patří k člověku a patří také ke všem, kteří se nějakým způsobem podílejí na škole, kteří jsou jejími účastníky. Jsou to lidé, kteří si kladou své otázky, kteří si také kladou otázky ohledně náboženství a po svém smyslu. Jsou to také různé události ve škole, školní kultura, slavnosti, oslavy, kdy se může náboženství projevit. Tyto slavnosti někdy mívají také náboženský charakter. Už způsob, jak spolu lidé navzájem hovoří a jak se sebou navzájem zacházejí, poukazuje na jejich postoj k náboženství. Náboženství má také souvislost s neformálními aspekty školního života, s implicitními hodnotami a s kulturou řízení. Doprovází také události ve škole a jejím okolí.

Náboženské vzdělávání
Lesmen mit Sinnigkeit

- Jako předávání víry
Právo každého jednotlivce a rodičů
(„dialekt-/ mateřská řeč“, srov. Moran)
- Jako přínos pro „porozumění a respekt/ toleranci vůči všem (...) náboženským skupinám“
(Všeobecná charta lidských práv čl. 26/2)
Povinnost státu
(„spisovná řeč“, srov. Moran)

Takže klíčová otázka nezní: „Jestli je náboženství ve škole přítomné nebo jestli by mělo být přítomné?“ ale zní: „Jak vnímá škola náboženskou pluralitu?“

Třída poskytuje zrcadlový obraz, jakou máme multikulturní společnost. Tady se děti a lidé mohou učit hodnotám, jakými je tolerance, respekt, uznání a lidská důstojnost. Jak je to bráno vážně se ukazuje na tom, jak se ve škole zachází s individuálními zvláštnostmi, kulturními rozdíly a náboženskými menšinami. Pokud jde o to, aby se ve škole vytvořil životní prostor, který by byl lidsky důstojný, tedy aby se realizovala humánní škola, pak zde může být náboženství velkým přínosem. Náboženství také přináší pohled na lidi, kteří jsou nějak slabí nebo znevýhodnění. Prvním krokem k realizaci rozvoje školy citlivému k náboženství je zprůhlednění stop náboženství v respektu vůči druhým lidem, nebo vůči rituálům, na nichž se lidé podílejí. Jde také rovněž o to, aby zde byly základem hodnoty a aby byly normativní postoje tematizovány tak, aby se staly základem procesu rozvoje škol. Cit pro možnost náboženského založení druhého člověka získáme teprve tehdy, jestliže se naučíme principiálně brát v úvahu to, že i když sami odmítáme náboženství, respektujeme platnost náboženských životních postojů. Člověk dříve než si udělá nějaký úsudek, se musí nejdříve nějak konfrontovat s náboženstvím už kvůli němu samotnému. Vhled do náboženství by neměl být pouze povrchní znalostí faktů.

4. Evropský projekt

Ve výzvě, aby byla rozvíjena identita a zvládána rozdílnost, má náboženství zvláštní význam. Podle *Berta Roebbena* je cílem toto: „*Jako evropské společenství osudu je třeba naučit se*

Mezinárodní evropské směrnice
OSZE
... Lernen mit Sinnhaftigkeit

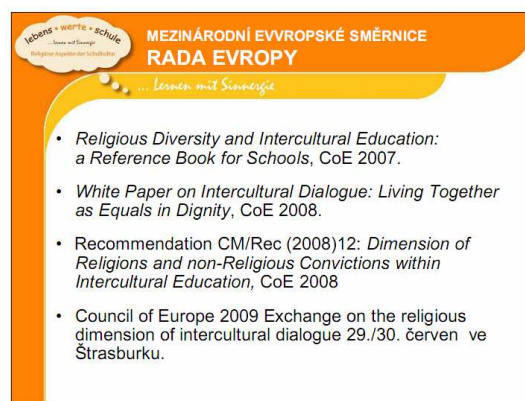
Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools, Office for Democratic Institutions and Human Rights of the OSCE, 2007.

- Náboženské vzdělávání a výchova je součástí kvalitativně hodnotného vzdělávacího systému rozšiřujícího obzory. Přispět k chápání náboženství a světonázorů v jejich komplexnosti (interdisciplinárně).
- Věcné informace s nárokem „objektivity“.
- Podporovat svobodu náboženství a svobodu názoru.

zacházet dialogicky s náboženskou rozdílností.“

Náboženské vzdělávání jako předávání víry je právem každého jednotlivce a je to právo rodičů. Ale každé vzdělání a výchova podle *Všeobecné charty lidských práv* čl. 26 je chápání, tolerance a respekt vůči všem náboženským skupinám. Tím je povinován stát a každá veřejná škola. Do jaké míry se stala konfrontace nebo zacházení s náboženstvím v oblasti školy v Evropě otázkou budoucnosti se ukazuje na tom, že poprvé v evropských dějinách bylo možné se veřejně zabývat různými sekulárním, nadnárodními případně internacionálními organizacemi Evropy. Tyto nadnárodní a mezinárodní organizace se zabývali otázkami náboženství a náboženského vzdělávání ve veřejných školách. Přitom se náboženské vzdělávání považuje za součást interkulturního učení a politického vzdělávání. Význam tohoto dialogu je stále větší. Především *Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě* se tímto tématem zabývá. Rozhodující slovo získala tato organizace po roce 1989, když v Evropě došlo k převratným změnám – schválila se lidská práva na setkání v Toledu. Tehdy konstatovala, že kvalitativně hodnotné vzdělávání, které rozšiřuje horizont člověka, není možné ze školy vyloučit. Náboženství a světonázory by měly být chápány ve své komplexnosti, a tudíž by měly být také pojímány interdisciplinárně.

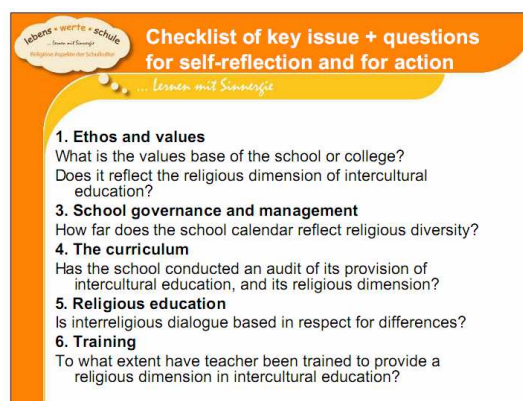
Rada Evropy v roce 2007 zveřejnila knihu jako instrukci pro školy *Náboženská diverzita, různost a interkulturní vzdělávání*. Podle této knihy mají vzdělávací zařízení podporovat lidská práva a jejich respektování. Především se zdůrazňuje význam náboženství a jeho respekt vůči náboženství ve společnosti, včetně života

ve škole a kultury školy.

Náboženská diverze je úkolem celé školy a škola musí být vedena tak, aby byl vůči ní vzbuzován respekt. Já jsem si vybral několik otázek z této *Bílé knihy*, které se týkají náboženství a vzdělávání. Když se nyní budeme ptát, jaké jsou základní hodnoty školy, pak se musíme také ptát, jestli je náboženská dimenze reflektována

v interkulturním vzdělávání školy. Je zapotřebí se také ptát na osnovy škol a na to, do jaké míry zohledňují interkulturní výchovu z hlediska náboženství. Jestliže hovoříme o náboženské dimenzi ve školách, pak o tom nemluvíme z konfesního hlediska, ale hovoříme o tom z hlediska evropského pohledu na kulturu školy.

5. Iniciativa Škola – člověk – hodnoty

A teď několik slov k iniciativě *Škola – člověk – hodnoty*. Samozřejmě, za tímto projektem stojí myšlenka vytvořit hodnotnou školu, tedy školu, která je hodná života. *Iniciativa Škola – člověk – hodnoty uschopňuje ke vnímání náboženských dimenzí v kultuře a rozvoji školy. Dobrá škola se pozná podle toho, do jaké míry dokáže zacházet s náboženskou pluralitou. Naším cílem je demokratická škola a příspěvek nebo přínos k humánnímu vzdělávání.*

Perspektivy rozvoje školy:

Jak zacházíme ve škole s rozmanitostí a diverzitou?

Jak získají mladí lidé vědomí vlastní hodnoty před každým hodnocením?

Základním cílem tohoto projektu a každého projektu, který má za úkol rozvoj dobré školy, jsou humánní cíle, je to tedy dobrá humánní lidská škola. Dobrá škola vždy respektuje toho druhého, vytváří uznání vůči druhým. Důležité je toto chápat jako celoživotní doprovázení ve vzdělání, které podporuje lidi k tomu, aby si kladli otázky, aniž by se člověk musel cítit nejistý, a aby to také vytvářelo schopnost dobře se vyrovnávat s rozdílností druhých a považovat náboženství také ještě za něco jiného než pouze za vlastní vyznání nebo vlastní pohled na něj.

Možná, že ještě během dnešních diskuzí bude možné představit můj sen o tom, jak by měla vypadat škola, o jaké škole sním.

Děkuji.

Z němčiny přeložila Marta Rynešová